

Љиљана Живковић,
Славољуб Јовановић¹

ЗНАЧАЈ НАСТАВЕ ГЕОГРАФИЈЕ ЗА ЕКОЛОШКО ОБРАЗОВАЊЕ УЧЕНИКА

Извод: Еколошко образовање све више добија значајно место и улогу у образовању и васпитању. Еколошки приступ се највише уклапа у наставне садржаје биологије и географије, али је могућ и потребан и у другим наставним предметима (физике, хемије, техничког образовања). Еколошко образовање мора да нађе своје место у свим наставним предметима, али географија својим наставним садржајима је предмет који пружа велике могућности за методичку обраду еколошких тема (нпр. проблем загађености вода, атмосфере итд.) Улога васпитања и образовања не огледа се само у потреби промене модела понашања према животној средини, већ у покушају редефинисања циља васпитања и образовања кроз развој еколошке свести ученика, као свести о чувању, заштити и унапређењу животне средине.

Кључне речи: географија, еколошко образовање, уџбеник, школа.

Abstract: Ecological education more and more gets an important place and role in the educational system. The ecological approach mostly fits into the teaching contents of geography and biology, but it is also possible and necessary in other subjects of instruction (physics, chemistry, T.E.). Ecological education must find its place in all subjects of instruction, but as for the teaching contents, geography offers the largest possibilities for methodological arrangement of ecological themes (e.g. problem of water pollution, atmosphere, etc.). The role of education is not just reflected in the need of changing the model of behavior towards the environment but also in the attempt of redefining the educational aim throughout the development of ecological conscience of pupils as the conscience of preserving, protecting and advancing the environment.

Key words: geography, ecological education, textbook, school.

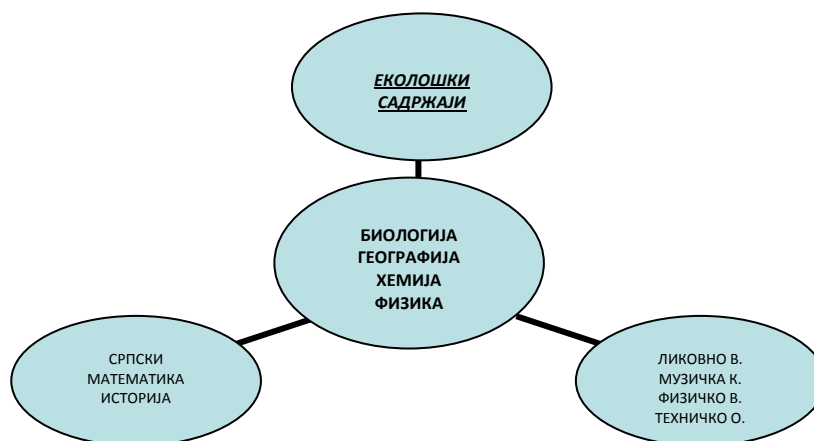
Увод

Географија истражује и проучава како појединачно, тако и комплексно природу и друштво, што је чини специфичном у систему наука. Овакав интегрални истраживачки приступ представља потенцијал географије као наставног предмета у интердисциплинарним еколошким истраживањима. Установљено је да највише информација о природи се стиче у

---

¹ Др Љиљана Живковић, Универзитет у Београду - Географски факултет, Београд.
Др Славољуб Јовановић, Универзитет у Београду - Географски факултет, Београд.

школском uzrastu. Вршено је обимно истраживање (Андевски М., 1997) где је једно од основних питања испитаницима било колико су у периоду школовања сазнали о природи? Најзначајнији предмет из кога су сазнали нешто о природи је биологија одговорило је 91% испитаника. Други предмет из кога су испитаници стекли знања о природи је географија (74%), а затим следе хемија (40%), познавање природе и друштва (26%) и познавање природе (16%). Половина испитаника (54%) је ова сазнања добила само на основу предавања наставника, затим следе сазнања која су испитаници добили уз помоћ уџбеника (38%), а на трећем месту је настава уз помоћ одређених наставних средстава, слика и филмова (8%).

Слика 1 - Заступљеност еколошких садржаја у наставним предметима

Интегришући знања о природном и друштвеном окружењу човека, географија проучава простор и бави се каузалним везама између његових елемената, анализирајући актуелну геоеколошку стварност и на основу ње указује на могуће правце даљег развоја. Бројни проблеми савременог света: ишчезавање биљних и животињских врста, ширење пустиња, атмосферско загађење, глобално отопљавање, оштећење озонског омотача, токсични и радиоактивни отпад, исцрпљивање ресурса су значајне теме еколошког образовања. Кроз усвајање знања о основним природним и социоекономским системима на Земљи и везама између њих, ученици се усмеравају на прихватање постојања и еластични одговор на свеколике разноврсности света. Осим знања, ученици стичу и умења (комуникациона,

мисаона практична, социјална) и изграђују вредносне оријентире. У томе се огледа сва снага образовног процеса (Грчић Љ., Грчић М., 1997).

Географија може да да свој допринос савременим истраживањима еколошког карактера, где је пожељно да се већи број стручњака, из различитих научних дисциплина, бави успостављањем компактибилних односа између природе и човека. Данас не постоји наука која користи искључиво своје истраживачке технике и методе, нити само један метод, те је реинтеграција постојећих научних знања неминовност, поготово када је у питању изналажење решења глобалног карактера (Љешевић А.М., 1987). Претпоставка квалитетног еколошког образовања је да пружи ученицима знања о функционисању геосфере и да им омогући да своје деловање у животној средини ускладе са основним начелима еколошке етике. Да би се постављени циљеви адекватног еколошког образовања што квалитетније реализовали они захтевају едуковане наставнике, адекватне уџбенике и савремена наставна средства

Настава географије и проблеми еколошког образовања

У Општим основама школског програма дефинисани су циљеви и исходи школе значајни за развој методике еколошког образовања. Од тринаест општих циљева који су дефинисани овим документом два се односе на васпитање и образовање за заштиту животне средине. Њима се наглашава потреба за стицањем знања о природним ресурсима, њиховој ограничености и одрживом коришћењу, као и потреба за стицањем знања о заштити, обнови и унапређењу животне средине. Уочава се недостатак циљева из сфере васпитног утицаја еколошког образовања у правцу развоја вредносних ставова, одговорности, емоција, етичких норми и навика еколошког понашања. Општи исходи обавезног образовања, дефинисани истим документом, одређују да ученик после завршетка основног образовања:

- разуме ограниченост природних ресурса на Земљи;
- разликује позитивне и негативне утицаје, као и локалне и глобалне последице човекове делатности у природи;
- разуме суштину и значај одрживог коришћења природних ресурса;
- разуме значај постојања разноврсности живота и животних станишта за очување еколошке равнотеже и опстанак човека;
- разуме значај, потребу и облике заштите јединки, врста, животног заједница и екосистема у целини

- разуме важност и могућност личног учешћа у заштити, обнови и унапређивању природних и вештачких екосистема (Андевски, М., Кундачина, М., 2004).

Еколошко образовање мора да добије значајно место и улогу у образовању и васпитању. Циљ еколошког образовања је да се код ученика образује свест за питања околине и спремност за одговорно опхођење према њој, као и за еколошки свесно понашање које треба да се настави и после времена проведеног у школи. У том контексту треба да постане једна од водећих смерница у наставним садржајима (наставном плану и програму).

Наставник представља важан чинилац развијања еколошких ставова ученика. Он организује и води процес усвајања еколошких знања, формира ставове и навике ученика и непосредно својим поступцима делује на личност ученика. Услов је да познаје еколошке проблеме и да је свестан еколошких последица. Поред реализације наставних програма од њега се захтева да буде иницијатор и организатор ваннаставних и ваншколских облика еколошког васпитања. Тематске целине у настави географије у основној школи пружају обиље могућности и дају квалитетну подршку развоју еколошке знања ученика (Живковић Љ., 2007)

Заступљеност еколошких садржаја у уџбеницима географије (од 5. до 8 разреда) и млађим разредима (уџбеници су Свет око нас и Познавање природе) врло је различита и зависи од постојећих наставних програма редовне наставе.

У првом разреду основне школе у оквиру уџбеника Свет око нас обрађују се теме које се односе на природу: биљке и животиње наших шума, ливада, вода. Такође се приказују промене у природи, гајење и чување зеленила, заштита птица, упознавање елемената средине у којој ученици живе кроз активности на часу и школе у природи (нпр. како чувамо околину).

У другом разреду се ученици упознају кроз наставни предмет Свет око нас, са живом природом, домаћим и дивљим животињама и биљкама. Стичу се основна еколошка знања о сеоској и градској средини као месту за живот, са упутствима за праћење промена у природи.

У трећем разреду елементи еколошког образовања се обрађују кроз предмет Свет око нас. Обрађене су теме које обухватају пошумљавање, теме које се односе на коришћење биљака и дрвета, као и на заштиту и негу животиња у слободној природи. Детаљније се приказује урбана средина, паркови, школе итд. Акцент се ставља на развијање културе становања и живљења.

У четвртном разреду у оквиру наставе Познавање природе ученици се упознају са еколошким садржајима на земљи - биосфером. Стичу се осно-

вна знања о ваздуху и земљишту и проширују знања о биљкама и животињама. Кроз наставу се указује на узајамну повезаност живе и неживе природе, тј. природе и друштва. Формирају се знања о значају Сунца и земљишта за одржавање живота. Такође, развија се љубав према природи као животном окружењу са нагласком на заштиту појединих елемената животне средине. Кроз наставну тему која обрађује „вода око нас“ могу се потенцирати проблеми загађивања воде, што се односи и на тему „ваздух као саставни део живота“. У оквиру наставне теме која је посвећена човеку као делу природе може се говорити о томе како он мења природу и на разне начине утиче на природну средину, како све може да је угрози и како се та деградација природе као бумеранг враћа назад човеку.

У вишим разредима основне школе еколошки садржаји заступљени у уџбеницима географије су обимнији. Разматра се проблематика заштите природе, ученици се упознају са потребом очувања и заштите природних добара, као и унапређења квалитета животне средине. У већој или мањој мери ова проблематика се даје кроз низ наставних предмета, али највише кроз наставне теме које се обрађују у оквиру предмета биологија и географија. Њихов садржај најбоље омогућује стицање знања о средини и животу у њој. За географију издвојени оперативни задаци су: неопходност заштите биосфере, као еколошког оквира битног за egzистирање човека и његова одговорност у погледу заштите животне средине. У садржајима за пети разред заступљене су теме које обрађују заштиту земљишта, атмосфере и воде од загађивања, као и биљни и животињски свет на земљи.

Еколошки садржаји заступљени у уџбенику географије за шести разред обрађују теме: природа и географска средина и негативан утицај човека на природне ресурсе (обновљиви и необновљиви ресурси и рециклажа). У седмом разреду у циљевима, задацима и садржајима не постоје посебно издвојене теме које обрађују проблеме животне средине. У осмом разреду нема захтева за заштиту животне средине, али су у садржајима програма заступљене теме: заштита вода од загађења, заштита земљишта од ерозије и хемијског и механичког загађивања, као и загађивање ваздуха и његова заштита.

Промене у природи у току године, биљни и животињски свет локалне средине, изглед и промене у пределу пружају могућности за развијање еколошког образовања, односно исправног мишљења о животном окружењу. Свака наставна јединица која се одвија у природним условима омогућава ученицима откривање узрочно-последичних веза живе и неживе природе. Такође, могу да уоче последице негативног деловања човека, да се сами труде да не учествују у деградацији простора и уништавању природних лепота и вредности.

Различити облици и везе ученика са животном средином подразумевају и развијање активног и позитивног односа према средини. У настави географије ученици сами или уз помоћ уџбеника и наставника географије долазе до сазнања о својој околини. Тиме се постиже развијање еколошке образовања и стицање нових еколошких знања. Адекватно осмишљени и квалитетно допуњени еколошким садржајима уџбеници географије треба да су засновани на:

- активном укључивању ученика у рад на часу при обради тема везаних за проблематику животне средине
- активирању ученика у ангажовање и унапређењу услова живота у локалној средини
- упућивању ученика на индентификовање проблема везаних за околину и учествовање у акцијама заштите животне средине.

Закључак

Ова кратка анализа показала је да еколошки садржаји који су по плану и програму географије за основну школу, а односе се на заштиту и унапређење животне средине нису систематични и недовољни су за формирање свести и еколошки прихватљивог мишљења и понашања. Садржаји су презентирани тако да су усмерени на преношење знања, а не на развијање еколошког образовања и поштовање еколошких вредности. Такође, нису довољно искоришћени наставни садржаји у вези са проблематиком заштите животне средине, па су неопходне измене и допуне у наставним плановима и програмима.

Литература

- Андевски М., (1997): Увод у еколошко образовање, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад.
- Андевски М., Кундачина М., (2004): Еколошко образовање (од бриге за околину до одрживог развоја), Учитељски факултет, Ужице.
- Љешевић А.М., (1987): Географија и екологија, Научни скуп „Идејне и друштвене вредности географске науке“, Центар за марксизам Универзитета, Београд.
- Грчић Љ. Грчић М., (1997): Циљеви наставе географије у контексту међународне повеће за географско образовање, Глобус бр. 22, Београд.
- Живковић, Љ., Живковић, Н. Јовановић, С., (2007): Улога наставника географије у формирању еколошке свести ученика у основној школи, Зборник радова са научног скупа „Планска и нормативна заштита просора и животне средине.